

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ЛІТНЬО-ОЗДОРОВЧИХ ТАБОРАХ В УМОВАХ ВІЙНИ

MILITARY AND PATRIOTIC EDUCATION IN SUMMER HEALTH CAMPS IN THE CONDITIONS OF WAR

В умовах війни актуалізується проблема пошуку нових підходів до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості засобами військової підготовки. У статті проаналізовано можливості військово-патріотичного виховання у літньому оздоровчому таборі. На засадах середовищного підходу визначено мету освітнього середовища табору у відповідності із освітньою державною політикою щодо національно-патріотичного виховання, вказано механізми та інструментарій її досягнення. Акцентовано на особливих системних якостях освітнього середовища табору, характері внутрішніх взаємозв'язків, зв'язків з навколишнім середовищем, історією, характером функціонування і розвитку, організації.

Основна увага зосереджується на використанні інструментарію традиційних видів національного українського бойового мистецтва з метою психофізичного оздоровлення та військово-патріотичного виховання дітей. Акцентується увага на особливостях дітей групи «ризик», які тимчасово покинули небезпечні через наближеність до військових дій території та перебувають у літніх оздоровчих таборах.

На підставі аналізу соціологічних, психолого-педагогічних джерел та педагогічної практики визначено традиційно українське бойове мистецтво як ефективний інструмент національного самоусвідомлення українських дітей у умовах освітнього середовища літнього табору. Наголошено на важливості бойового гопак, хортингу для військово-патріотичного виховання та оздоровлення дітей. Окреслено перспективність звернення до регіональних видів традиційного українського бойового мистецтва.

Елементи гри, танцю, змагань надає бойовому мистецтву позитивного емоційного забарвлення і одночасно уможливіє передачу багатовікового військового досвіду наших пращурів щодо захисту, кристалізацію необхідних для військових дій якості та вміння. Визначено суттєві в умовах війни характеристики розвитку дитини, які ефективно формуються при умові поєднання військово-патріотичного виховання та оздоровлення засобами бойового мистецтва, а саме: резильєнтність, адаптивність, дисциплінованість, саморегуляцію, динамічність, креативність, наполегливість, комунікабельність, комбінаторні та організаційні здібності, фізичне вдосконалення та ін., які удосконалюються при заняттях бойовим мистецтвом. Одночасно, перераховані характеристики сприяють покращенню адаптивності дітей групи «ризик» у нових соціальних умовах.

Ключові слова: діти, група «ризик», літньо-оздоровчий табір, військово-патріотичне виховання.

In the conditions of the war, the problem of finding new approaches to the education of patriotism as a feeling and as a basic personality quality by means of higher training is actualized. The article analyzes the possibilities of military-patriotic education in a summer health camp. Based on the principles of the environmental approach, the purpose of the camp's educational environment is defined in accordance with the educational state policy on national-patriotic education, and the mechanisms and tools for its achievement are indicated. Attention is paid to the special systemic qualities of the educational environment of the camp, the nature of internal relations, relations with the environment, history, the nature of functioning and development, the relationship between changes and management.

The article analyzes the possibilities of military-patriotic education in a summer health camp based on the principles of the secondary approach. The main focus is on the use of traditional types of national Ukrainian martial art for the purpose of psychophysical improvement and military-patriotic education of children. Attention is focused on the characteristics of risk «group» children who are temporarily left dangerous due to proximity to the territory of hostilities and are in summer health camps.

Based on the analysis of sociological, psychological and pedagogical sources and pedagogical practice, traditionally Ukrainian martial arts have been identified as an effective tool for national self-awareness of Ukrainian children in the educational environment of a summer camp. The importance of combat hopak, horting for military-patriotic education and rehabilitation of children is emphasized. The perspective of turning to regional types of traditional Ukrainian martial art is outlined.

The elements of games, dances, and competitions give the martial art a positive emotional color and at the same time enable the transfer of the centuries-old military experience of our ancestors in defense, the crystallization of the qualities and skills necessary for military operations. The essential characteristics of a child's development in the conditions of war, which are effectively formed under the condition of a combination of military-patriotic education and rehabilitation by means of martial arts, have been determined, namely: resilience, adaptability, discipline, self-regulation, dynamism, creativity, perseverance, sociability, combinatorial and organizational abilities, physical improvement etc., which are improved by practicing martial arts. At the same time, the listed characteristics contribute to improving the adaptability of children of the "risk" group in new social conditions.

Key words: children, «risk» group, summer health camp, military-patriotic education.

УДК 373.3-051+371.382:004
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.2.36>

Розлуцька Г.М.,
докт. пед. наук,
професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Постановка проблеми у загальному вигляді. Анексія територій в 2014 році, а з 24 лютого 2022 р. – повномасштабна війна Російської Федерації проти України, спричинила масове переселення українців. За даними інформаційних агенцій після року активної фази війни в Україні налічується понад 7 мільйонів внутрішньо переміщених осіб (ВПО), з них понад 1 мільйон – це діти [12]. Втративши раніше набуті соціальні зв'язки, ВПО потрапляють у нові умови, інше соціокультурне середовище. Найбільш вразливою категорією населення, яка страждає від бойових дій та політики окупаційної влади, є діти. В літній період загострюється потреба в психофізичному оздоровленні таких дітей в оздоровчих літніх таборих, що неминуче вимагає їх соціалізації у новому дитячому колективі та спеціально організованого освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дав нам можливість у джерельній базі виділити кілька напрямків досліджень окресленої проблеми відповідно до галузей наукових знань.

Окремі аспекти соціальної адаптації проблемних дітей розглядаються в рамках соціальної роботи науковцями О. Повідайчик, М. Козубовським [6]. Наукову цінність становлять дослідження інструменту соціальної політики, спрямованого на підтримку дітей групи «ризик» О. Бартош [2]. Особливості включення в нове освітнє середовище українських дітей з тимчасово окупованих територій України проаналізовано у дослідженнях О. Потіхи [10], Г. Розлуцької [12].

Другу групу джерельної бази становлять педагогічні дослідження О. Повідайчик, М. Козубовського [9], присвячені аналізу зарубіжного досвіду організації літніх таборів для дітей. Авторами досліджується значення різних типів літніх таборів як складової сучасної освітньої системи США. Особлива увага звертається на табори для дітей з проблемами у поведінці, схильних до девіантних проявів. Здобутки вітчизняних практиків у вихованні дітей у літніх оздоровчих таборих представлено О. Коркішко [8]. На підставі аналізу педагогічної практики автор визначає середовище літнього оздоровчого табору важливою умовою формування патріотичних почуттів, якщо здійснюється ознайомлення з історією українського народу, його культурою та ін. У розрізі обраної нами тематики, наукову цінність становлять рекомендації для кризових чи посткризових вітчизняних методичних, культурно-розважальних, спортивних та ін. умов, проведені Н. Ілляшенко, Я. Ронь на базі Комунальної установи Сумської обласної ради «Сумський обласний центр відпочинку, оздоровлення, туризму та військово-патріотичного виховання» [5].

Третю групу джерел представляють праці етнокультурного спрямування О. Арапова [10], В. Богуславської, В. Богуславської, М. Бісістого,

Н. Басистого [3], І. Дідух [4]. Ця група, джерел дослідження висвітлює різновиди українського бойового мистецтва як систематичну і цілеспрямовану виховну дію для формування в учасників високої патріотичної свідомості, почуття вірності своїй Вітчизні, готовності до виконання громадянського обов'язку щодо захисту інтересів Батьківщини.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. При цьому вищенаведені дослідники проводили наукові пошуки у розрізі власних наукових інтересів, не враховуючи сучасних темпоральних викликів. Відтак у проведених дослідженнях не враховано особливості виховання, соціалізації в умовах оздоровлення у літньому таборі дітей, вимушено переселених із тимчасово окупованих територій або наближених до бойових дій.

Мета статті аналіз сучасного виховного інструментарію для військово-патріотичного виховання дітей у таборих під час літньо-оздоровчого періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із негативних наслідків війни стала загроза майбутнього близько 1 мілн. дітей, вкрадених в Україні російськими агресорами. Державні структури України та Управління Верховного комісара з прав людини ООН більше року розслідують процес насильницької депортації дітей з України та доводять, що дії РФ протирічать фундаментальним принципам захисту дітей в умовах війни, і є порушенням Конвенції про права дитини і Женевської конвенції. Однак, через бойові дії в Україні, бюрократичні перешкоди міжнародних регуляторів на сьогодні у законний спосіб вдалося повернути в Україну тільки 361 дитину [10, с. 9].

Аналіз наслідків війни, проведений О. Потіхою, свідчить про спеціально організоване російським урядом знищення національної ідентичності викрадених українських дітей. Погоджуємось, що одним із завдань викрадення є політичне перевищення. Операція централізовано координується Федеральним урядом Росії і включає всі рівні влади [10, с. 28]. Незаконно вивезені з України діти піддаються науковій, культурній, патріотичній та військовій освіті, ідеологічному тиску, «обробці» свідомості. Здійснюючи психологічне насилля над українськими дітьми агресор прагне виховати нове покоління «яничар», знищивши національну ідентичність.

Вищенаведені аргументи та великі масштаби закордонної еміграції українців під час війни спонукають до активізації творчого підходу до формування національно свідомого підростаючого покоління українців як єдиної нації, об'єднаної патріотичними цінностями. Ядро національної самосвідомості ми вбачаємо у формуванні таких складових як національна самоідентифікація, національне самоусвідомлення,

державницько-патріотичні цінності [12]. Слушно зазначає І. Дідух, що в умовах багатовікової русифікації українців непохитна віра в рідний народ, його духовні сили та перспективне і світле майбутнє, жертвність на благо свого народу, визнання цінності історико-культурних надбань, знання звичаїв, обрядів, символики, традицій сприяють формування особистісних національних рис, розвитку індивідуальних здібностей та талантів дітей [4, с. 9]. Тому, пошук нових можливостей виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості сьогодні не припиняється під час літнього відпочинку дітей.

З початком літнього періоду в Україні розпочалась відпочинкова кампанія для дітей, орієнтована на відновлення здоров'я, зокрема, внутрішньо переміщених із тимчасово окупованих українських територій або пограничних до країни-агресорки областей. Однією з найпоширеніших форм організації відпочинку дітей є літні оздоровчі табори. Табір як організована форма проведення літнього відпочинку уможлиблює створення спеціального, насиченого патріотичними ідеями освітнього простору для оздоровлення, психофізичного розвитку, соціалізації дитини.

Оздоровлення і відпочинок дітей у літній період перебувають у полі зору українських державотворців. Правове регулювання забезпечення реалізації прав дітей, передусім соціально-вразливих категорій, на оздоровлення та відпочинок здійснюється законом «Про оздоровлення та відпочинок дітей» (зі змінами 2023 р.). У змісті документу визначено перелік категорій дітей, які мають право на оздоровлення та відпочинок за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, професійних спілок та фондів, добровільних внесків юридичних та фізичних осіб, інших джерел, уточнюються повноваження державних органів у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, порядок діяльності дитячих закладів оздоровлення та відпочинку дітей. Цьогоріч уряд впровадив програму фінансової підтримки організації оздоровлення дітей віком від 7 до 18 років у спеціальних таборах відпочинку (постанова Кабінету Міністрів України № 462 від 9 травня 2023 року). З 1 червня 2023 року стартував експериментальний проєкт для дітей, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки «Монетизація дитячого оздоровлення». Ініціатива дозволить спростити доступ до оздоровлення та відпочинку дітей, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки дітей у літніх оздоровчих таборах.

Серед вимушено переселених дітей популярні табори при закладах освіти приватної форми власності, організовані за грантової підтримки міжнародних фондів або організацій. Практичну цінність для організації літніх оздоровчих таборів

становлять рекомендації розроблені Н. Ілляшенко, Я. Ронь [5].

Наші попередні дослідження переконливо доводять, що в умовах війни відбулась різка трансформація ціннісних орієнтирів українських дітей та молоді, особливо тих, які стали свідками військових дій [12]. На наш погляд сьогодні недооціненим елементом патріотично орієнтованого освітнього простору залишаються традиції українського національного бойового мистецтва. При використанні елементів гри, танцю, змагань традиційно українських видів бойового мистецтва передається багатовіковий військовий досвід наших пращурів щодо захисту, кристалізуються необхідні для військових дій якості та вміння. Суттєвими якостями в умовах війни вважаємо резильєнтність, адаптивність, дисциплінованість, саморегуляцію, динамічність, креативність, наполегливість, комунікабельність, комбінаторні та організаційні здібності, фізичне вдосконалення та ін., які удосконалюються при заняттях бойовим мистецтвом.

Особливість освітнього середовища у літньому таборі в тому, що неповнолітні більш тісно взаємодіють зі своїми дорослими наставниками, між ними швидше виникає «зона довіри», діти долучаються до здоровішого й безпечнішого способу життя у природних умовах соціального й природного середовища, відпочинок, розваги й заняття улюбленими справами дають дітям можливість відновити свої фізичні й духовні сили. Освітнє середовище літнього табору завдяки невимушеності сприяє позитивно впливає на процес формування нових світоглядних позицій дитини. На думку О. Повідайчик, М. Козубовського, цінність перебування в літніх таборах проблемних дітей, які в нових умовах в середовищі представників різних вікових, соціальних, культурних груп адаптуються до реалій і викликів оточуючої дійсності [7].

Зазначимо, що внутрішньо переміщені, у результаті війни діти, які в наслідок війни пережили кризові ситуації, мають складнощі із соціальною адаптацією, здоров'ям тощо. За визначенням О. Бартош вони відносяться до «групи ризику», оскільки через негативний вплив війни без класичних форм аномалій розвитку відчувають труднощі соціалізації, зазнають підвищеного ризику дезадаптації. Варто враховувати, що вони через деформацію системи внутрішньої регуляції, ціннісних орієнтації, соціальних установок є потенційними порушниками громадського спокою, норм права тощо. Відповідно, ця категорія дітей вимагає особливої уваги з боку педагогів, вихователів, психологів, медиків, соціальних педагогів, соціальних працівників та інших фахівців [2, с. 200-201].

У дослідженнях зарубіжного досвіду роботи з проблемними дітьми М. Козубовським доведено, що правильно організоване виховання у таборах зумовлює позитивні зміни в інтелектуальній,

мотиваційній, емоційній, вольовій сфері особистості, а також сфері саморегуляції і поведінці. На думку дослідника, врахування при організації виховної діяльності в таборі пріоритетними є можливості, потреби в індивідуальній, фізичній і соціальній компенсації на принципах масовості й загальнодоступності заходів щодо інтересів; розвиток творчості й самодіяльності, соціально значимої спрямованості діяльності; єдності оздоровчої й виховної роботи з дітьми; взаємозв'язків з родиною; врахування конкретних життєвих ситуацій, які допомагають пізнати дитину, вибудувати відносини між дітьми, дітьми й дорослими. Необхідно враховувати найважливіші сфери життєдіяльності дитини, такі як: побутова (організація життєвого простору на всю табірну зміну); освітня (пріоритетом є завдання розширення й розвитку світогляду дитини); сфера міжособистісної взаємодії (повинна містити в собі можливості для одержання досвіду диференційованих відносин) [6, с. 71].

Враховуючи середовищний підхід до організації виховання дітей у літньому оздоровчому таборі, уточнимо що, як і в будь-якій іншій системі, освітнє середовище табору має особливі системні якості, особливий характер зв'язку частин у ціле, а також зв'язки з навколишнім середовищем, історію, характер функціонування і розвитку, співвідношення змін і управління. Стратегічна мета відповідає змісту «Концепції національно-патріотичного виховання» щодо формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації. Наголошено, що потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони уже ввійшли до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери. Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у дітей та молоді повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, зокрема, українських козаків [7].

Отже, метою освітнього середовища у літньому оздоровчому таборі сприятливого для військово-патріотичного виховання дітей вважаємо формування активного громадянина, який на основі національно-патріотичних цінностей готовий до свідомого захисту територіальної цілісності та державницьких інтересів України, вірного українському народу.

Військово-патріотичне виховання дітей у літньому оздоровчому таборі передбачає врахування ряду педагогічних принципів, зокрема: етнізації, народності, історичності, полікультурності,

толерантності тощо. Дослідивши виховну діяльність літніх таборів за кількома напрямками авторка пропонує рекомендації до організації освітнього середовища літнього табору у концептах, зокрема: 1. «Козацькому роду нема переводу». 2. «Україно моя, Україно...» 3. «Про що співає рідна земля». 4. «Фольклорна веселка» [8, с. 138].

Особливість освітнього середовища у літньому таборі в тому, що неповнолітні більш тісно взаємодіють зі своїми дорослими наставниками, між ними швидше виникає «зона довіри», діти долучаються до здоровішого й безпечнішого способу життя у природних умовах соціального й природного середовища, відпочинок, розваги й заняття улюбленими справами дають дітям можливість відновити свої фізичні й духовні сили. Освітнє середовище літнього табору завдяки невимушеності сприяє позитивно впливає на процес формування нових світоглядних позицій дитини. Цінність перебування в літніх таборах проблемних дітей, які в нових умовах в середовищі представників різних вікових, соціальних, культурних груп адаптуються до реалій і викликів оточуючої дійсності [9].

Дієвим інструментом патріотичного виховання у літньому оздоровчому таборі вважаємо гопак. Оздоровчий, фольклорно-мистецький, спортивний і бойовий напрями сьогодні домінують в розвитку особистості у бойовому гопакі. Розроблена і відпрацьована навчально-виховна система, в якій утверджено сім рівнів майстерності і чотири напрямки розвитку.

У нашому дослідженні ми використали позитивні здобутки досвіду використання засобів традиційних видів українського бойового мистецтва з метою військово-патріотичного виховання дітей за соціальною програмою в таборі Центру розвитку дітей «Я Сям» та «My School» (м. Ужгород), створеного за підтримки німецької гуманітарної організації «Hoffnungszeichen Sign of Hope» та фінансування Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччини для дітей внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, багатодітних, матерів-одиначок, дітей позбавлених батьківського піклування та інших дітей групи «ризик» вразливих категорій населення; дитячого табору з денним перебуванням у Центрі науково-технічної творчості учнівської молоді Львівської міської ради (м. Львів), «Освітнього простору для внутрішньо-переміщених дітей», створеного в рамках грантового проекту Вишеградського фонду на базі гуртожитку № 3 ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (м. Ужгород) та ін.

Зацікавлення дітей викликає видовищність, атрибутика, можливість продемонструвати власні досягнення при здобутті різних рівнів майстерності («Жовтяк», «Сокіл», «Яструб», «Джура», «Козак», «Характерник», «Волхв». У Бойовому Гопакі

затверджено п'ять різновидів змагань: «Одно-тан», «Тан-Двобій», «Забава», «Борня», «Герць». Майстер-класи та різні види змагань з бойового гопаку варто приурочити літньому календару дат і подій. Український календар є джерелом безлічі свят та визначних подій, які можуть стати чудовою нагодою для організації гри, вправлянь у бойовому мистецтві. Такий підхід не лише наповнює військово-патріотичним змістом дозвілля дітей, але й сприяє кращому розумінню звичаїв, обрядів, символіки, традицій українського козацтва, позитивному сприйняттю духовної культури народу, формуванню національної ментальності, визнання унікальності своєрідного українського бойового мистецтва і формування на їх основі особистісних національних рис, розвиток індивідуальних здібностей та талантів дітей.

Історичні розвідки свідчать, що гопак виник і розвинувся як вид бойового мистецтва запорізьких козаків, які в умовах безперервної боротьби із загарбниками виробили систему військового виховання. Основними складовими виховання став фізичного та психічний вишкіл воїна. Дослідники феномену гопака вказують, що виховання дітей починалось у молодшому дошкільному віці. Навчання їзди верхи на конях розпочиналось у 3–4 роки, а з 7 років – навчали читати, писати, стріляти з лука, володіти списом та арканом, вправно їздити верхи. Вести бій навчали з 12-річного віку, для перевірки бойової майстерності влаштовували випробування для юнаків, у разі успішного проходження посвячували їх у воїни [3].

Відзначимо, що найвищі рівні майстерності бойового гопаку тісно пов'язані на стільки з фізичними, військовими навичками, а більше із здоров'язберігаючими компетенціями учасників. Тобто, таким чином дитина будує траєкторію власного розвитку від військово-патріотичних цінностей до визнання здоров'я як найвищої цінності людського життя.

Захоплення у дітей викликає гра «Хортинг», яка імітує бойові дії. Під час гри учасники діляться на команди і змагаються в різних військово-прикладних видах спорту з ігровими елементами. О. Арапов стверджує, що підвид гри «Хортинг-Патріот» спрямований на комплексне вирішення оздоровчих, навчальних і виховних завдань, створює сприятливі умови для прояву активної громадянської позиції; вдосконалення навичок діяти в екстремальних ситуаціях, фізичного розвитку юних громадян, зміцненню їхнього здоров'я, організації дозвілля, профілактики правопорушень дітей та молоді [1].

Висновки. В умовах війни поряд із матеріальними збитками людськими втратами в особовому складі військових та цивільних Україна несе великі втрати серед дитячого населення, що через вимушену еміграцію за кордон та денаціоналізацію

викрадених агресорами дітей. Військово-патріотичне виховання дітей як багатогранне і багатоаспектне явище вимагає оновлення підходів, механізмів та інструментарію реалізації адекватного до загрозливих темпоральних викликів.

Під час літнього відпочинку в оздоровчих таборах доцільно створити наповнене національно-патріотичними ідеями освітнє середовище, яке б сприяло підготовці нового покоління українських патріотів, воїнів-захисників української державності та одночасно позитивно вливалось на розвиток дитини (резильєнтність, адаптивність, дисциплінованість, саморегуляцію, динамічність, креативність, наполегливість, комунікабельність, комбінаторні та організаційні здібності та ін.). Одночасно, наведені характеристики сприяють покращенню адаптивності дітей групи «ризик» у нових соціальних умовах. Ефективним інструментом досягнення мети визначено традиційне українське військово мистецтво (гопак, хортинг), які забезпечать поєднання оздоровлення та військово підготовку дітей у літньому таборі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у зверненні до регіональних видів традиційного українського бойового мистецтва, до прикладу: володіння топірцем тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Арапов О. В. Спортивна гра «Хортинг-Патріот», як засіб військово-патріотичного виховання молоді, 2018. URL: <http://dspace.cuspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1.pdf>
1. Бартош О. Окремі підходи до визначення поняття «діти групи ризику», 2021. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/46934/1/9618.pdf> С. 200–201.
2. Богуславская В., Богуславська В., Бісистий М., Басистий Н. Аналіз структури та змісту змагальної діяльності в українському національному єдиноборстві «Бойовий гопак», 2017. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/362/Allowed=y>
3. Дідух І. Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки. Збірник тез III Міжнародної онлайн-конференції, присвяченої Всесвітньому дню вишиванки 19 травня 2022 р. С. 8–12.
4. Ілляшенко Н., Ронь Я. Теоретико-методичні засади створення спрощуючих інновацій (на прикладі наметових таборів КУСОР. Сумський обласний центр відпочинку, оздоровлення, туризму та військово-патріотичного виховання, 2013. URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/52122/1/MMI_2013_2_Illiashenko_Sproshchuiuchi_innovatsii.pdf
5. Козубовським М. Соціальне виховання проблемних дітей в літніх таборах США. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2023. №1 (52). С. 68–71.
6. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року. URL: [184](https://lpnu.ua/viddil-molodizhnoi-polityky-

</div>
<div data-bbox=)

ta-sotsialnoho-rozvytku/kontseptsiiia-natsionalno-patriotychnoho

7. Коркішко О. Виховання патріотизму у дітей та молоді в умовах літніх оздоровчих таборів. Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць. Випуск XXVII. / За загальною редакцією В.І. Сипченка. Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2005. С. 133–139.

8. Повідайчик О., Козубовський М. Літні дитячі табори як частина освітньої системи США. 2019. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/32460/1/.pdf>

9. Потіха О. Долі українських дітей на тимчасово окупованих територіях України. Збірник тез.

Міжнародної наукової конференції «Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки», 2023. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/37881/2/MCTD_2022_Potikha_O-Ukrainian_children_of_war_54-57.pdf

10. Про оздоровлення та відпочинок дітей» (зі змінами 2023 р.). URL: https://urst.com.ua/download_act/pro_ozdorovlennia_ta_vidpochynok_ditei

11. Розлуцька Г. Аксіологічні детермінанти патріотизму дітей та молоді в умовах війни. Освітні обрії, 2023. №1(56). С. 26–30.

12. Ukrinform. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3593565-minreintegracii-nazvalo-oblasti-aki-prijnali-najbilse-pereselenciv.html>